

Translitterointiselvityksen tuloksia

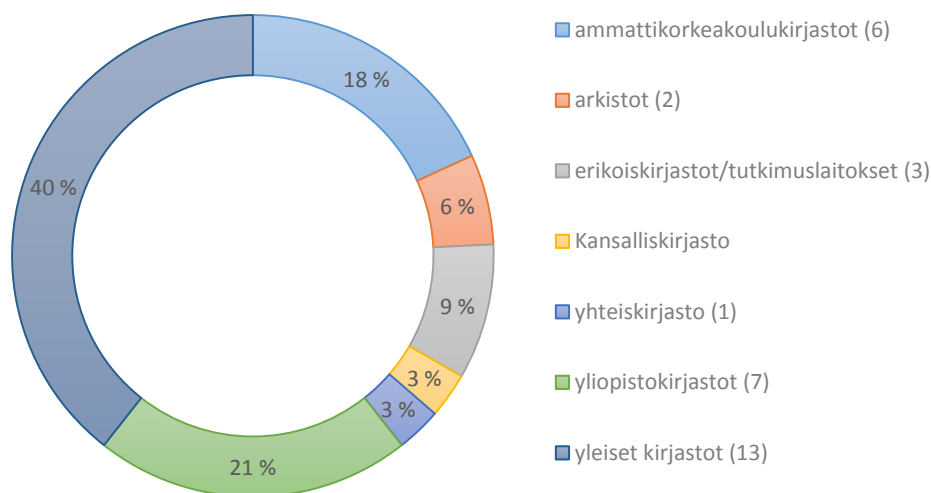
Helmikuu 2018 / Kansalliskirjasto, kirjastoverkkopalvelut

Kansalliskirjaston tekemä kysely oli tarkoitettu kirjastoille, arkistoille ja museoille. Siinä selvitettiin käytössä olevia tapoja henkilöiden ja yhteisöjen nimenmuotojen translitteroinnissa sekä auktoriteetti- että bibliografisissa tietueissa. Sen lisäksi selvitettiin mahdollisuuksia yhtenäisten translitterointikäytäntöjen muodostamiseen.

Kysely koostui kahdesta osiosta: ensimmäisessä kysyttiin ensisijaisten nimien translitterointiin liittyvistä tavoista auktoriteettitietueissa, toisessa puolestaan kysyttiin bibliografisissa tietueissa käytetyistä translitteroinnin tavoista. Kyselyn tulokset auktoriteettitietueiden osalta on käsitelty Toimijakuvailupalvelussa ja ne hyödynnetään esimerkiksi Asteri-auktoriteettitietokannan translitterointilinjauksissa. Bibliografisiin tietueisiin liittyvät vastaukset hyödynnetään puolestaan Melinda-metatietovarannon translitterointikäytäntöjen yhtenäistämiseksi bibliografisessa kuvailussa.

Kysely toteutettiin avoimena verkkokyselynä 10.–25.10.2017 E-lomakkeen kyselysovelluksella. Käytännössä kysely oli auki marraskuun alkuun asti.

Kyselyyn vastasi 39 asiantuntijaa 33 organisaatiosta, joista 31 kirjastosektorilta ja kaksi (2) arkistosta. Vastauksista 40 % on tullut yleisistä kirjastoista, 21 % yliopistokirjastoista, 18 % ammattikorkeakoulukirjastoista, 9 % erikoiskirjastoista, 6 % kansalliskirjastoista, 3 % yhteiskirjastoista ja 3 % yleisistä kirjastoista (tarkempia lukuja, katso Kuva 1: Vastaaajat sektoreittain).

Kuva 1: Vastaaajat sektoreittain

Vastausten käsittelyssä on huomioitu, että 1) useat organisaatiot kuvailevat yhteen/samaan tietokantaan (esimerkiksi Helka-tietokantaan kuvailevat Helsingin yliopiston kirjaston lisäksi myös Museoviraston kirjasto ja Kansalliskirjasto) ja 2) yhdellä organisaatiolla on useita tietokantoja (esimerkiksi Kansalliskirjaston Fennica ja Viola). Joistakin organisaatioista on tullut useampi vastaus, joita on yhdistetty jälkikäteen. Jos yhden organisaation vastaukset liittyivät eri tietokantojen tai erityyppisten aineistojen translitterointikäytäntöihin, vastauksia ei yhdistetty.

Osio 1: Ensisijaisten nimien translitterointi auktoriteettitietueissa

Auktoriteettitietueita henkilöiden tai yhteisöjen nimistä tehdään noin kolmannessa osassa vastanneista: kolmessa yliopistokirjastossa, kahdessa yleisessä kirjastossa, yhdessä erikoiskirjastossa, kahdessa arkistossa ja Kansalliskirjastossa. Ammattikorkeakoulujen kirjastoissa ei vastausten perusteella tehdä auktoriteettitietueita.

yliopistokirjastot (3)	Helsingin yliopiston kirjasto Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus, kirjasto Taideyliopiston kirjasto
yleiset kirjastot (2)	Espoon kaupunginkirjasto Helsingin kaupunginkirjasto
erikoiskirjasto (1)	Eduskunnan kirjasto
arkistot (2)	Kansallisarkisto Yle Arkisto
Kansalliskirjasto	Fennica Viola

Kyselyn auktoriteettitietueita koskeva osuus oli jaettu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa selvitettiin, käytetäänkö venäläisten henkilöiden ja yhteisöjen nimenmuotojen translitteroinnissa kansallista vai kansainvälistä standardia. Kansallisella standardilla tarkoitettiin *SFS 4900 : 1998-08-17 Kyrillisten kielten translitterointi* -standardin käyttöä, kansainvälisellä puolestaan standardia *ISO 9*. Toisessa osassa selvitettiin, millaiset käytännöt vallitsevat eri organisaatioissa muiden kuin venäläisten henkilöiden ja yhteisöjen nimenmuotojen translitteroinnissa. Kansallisella standardilla viitattiin yleisesti SFS-standardien käyttöön, kansainvälisellä puolestaan ISO-standaareihin. Vastausvaihtoehdot olivat edellä mainittujen standardien lisäksi vaihtoehdot ”jonkin muun säännön mukaan” ja ”emme käytä standardia”.

Henkilön ensisijaisen nimen translitterointi

Venäläisten nimenmuodoissa henkilön ensisijaiset nimet translitteroidaan useimmin kansallisen standardin mukaan (8). Lisäksi yhdessä organisaatiossa käytetään kansallista standardia omiin tarpeisiin muokattuna. Kolmessa organisaatiossa translitteroidaan venäläisten nimenmuodot kansainvälisen standardin mukaan ja yhdessä organisaatiossa ei käytetä mitään standardeja.

Samantapainen jakauma on myös muiden kuin venäläisten nimenmuotojen translitteroinnin käytännöissä. Yli puolet vastaajista näyttää suosivan kansallista translitterointitapaa, jos mahdollista.

Kansallista standardia noudatetaan henkilön ensisijaisen nimen translitteroinnissa johdonmukaisesti Kansalliskirjaston Fennica- ja Viola-tietokannoissa, yleisten kirjastojen kirjastoissa ja kahdessa yliopistokirjastossa. Kansallisen standardin käyttöä on perusteltu esimerkiksi seuraavasti: ”kotimainen tapa tuttu melkein kaikille suomalaisille”, ”pääkaupunkiseudun kirjastojen kesken näin on aikanaan sovittu”, ”Luumu-ryhmän musiikkinimien ohjelueltelossa tekemän linjauksen mukaisesti”, ”noudatetaan kansallisbibliografian ohjeita”.

Kansainvälistä standardia henkilön ensisijaisen nimen translitteroinnissa noudatetaan puolestaan johdonmukaisesti Helka-tietokannassa ja Eduskunnan kirjastossa. Kansainvälisen standardin käyttöä on perusteltu esimerkiksi seuraavasti: ”selkiinnyttää venäläisten nimien kirjoittamista ja nopeuttaa hakuja (kansainväliset julkaisut)”, ”poimittavuus muista kirjastojärjestelmistä”, ”perinteet”. Toisaalta yhdessä vastauksessa myönnettiin, että ”tätä käytetään ainoastaan jos henkilölle on muodostunut hyvin vakiintunut ”länsimainen” nimimuoto”.

Yhteisön ensisijaisen nimen translitterointi

Yhteisön ensisijaisten nimien translitteroinnissa noudatetaan kansallista standardia seitsemässä organisaatiossa, kansainvälisen standardin mukaan translitteroidaan neljässä organisaatiossa ja kolmessa organisaatiossa ei käytetä standardia. Perusteluina eri tavoille on käytetty samoja syitä kuin henkilöiden ensisijaisten nimien translitteroinnissa.

Muiden kuin venäläisten nimenmuotojen translitteroinnissa yli puolet vastaajista suosii kansallista translitterointitapaa, jos mahdollista.

Yleensä samoja translitterointistandardeja käytetään auktoriteettitietueissa organisaation sisällä sekä henkilön että yhteisön ensisijaisessa nimessä. Ainoa poikkeus tässä on Kansalliskirjaston Fennica-tietokanta, jossa henkilöiden ensisijaisia nimiä translitteroidaan kansallisen ja yhteisöjen ensisijaisia nimiä kansainvälisen standardin mukaan.

Vastausten mukaan yhdeksässä organisaatiossa pidetään tärkeänä, että venäläisistä nimistä tehdään myös viittaus kyrillisestä muodosta. Viisi vastaaja ei kuitenkaan pitänyt tätä tärkeänä. Käytännössä kuitenkin seitsemän organisaation tekemiin auktoriteettitietueisiin lisätään myös kyrillistä muotoa MARCin auktoriteettitietueen 4XX-kenttään.

Musiikkikirjastoissa translitteroidaan sekä henkilöiden että yhteisöjen ensisijaisia nimiä kansallisen standardin mukaan Luumu-ryhmän tekemän suosituksen mukaan. Käytännössä joissakin tapauksissa on otettu huomioon ”kansallisen kaavan poikkeukset” ja ns. ”sovinnaismuodot (ks. jkorpela.fi)”.

OSIO 2: Translitteroinnin tapa bibliografisissa tietueissa

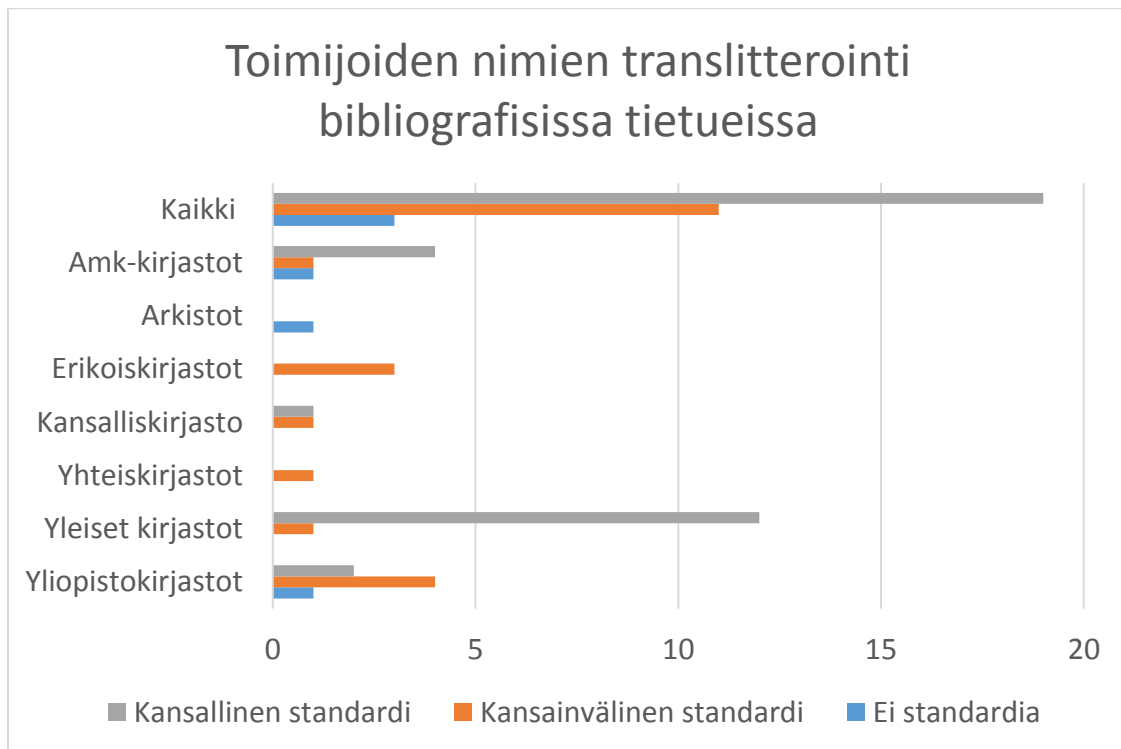
Kyselyn toisessa osiossa selvitettiin, mitä translitterointitapaa eri organisaatioissa käytetään bibliografisessa kuvailussa, sekä toimijakentissä että tietueen muissa kentissä. Samoin kuin toimijakuvailua koskevissa kysymyksissä, kansallisella standardilla viitattiin yleisesti SFS-standardien käyttöön, kansainvälisellä puolestaan ISO-standardeihin. Vastausvaihtoehdot olivat edellä mainittujen standardien lisäksi vaihtoehdot ”jonkin muun säännön mukaan” ja ”emme käytä standardia”.

Lisäksi kysyttiin MARC-formaatin 880-kentän käytöstä, kyrillisten nimenmuotojen lisäämisestä tietueisiin ja ulkomailta poimittujen translitteroitujen tietueiden käsittelystä. Lopuksi vastaajat arvioivat yhtenäisen translitterointitavan tärkeyttä kansallisesti ja mahdollisen muutoksen vaikutusta omaan toimintaansa. Vapaasanaosiossa kommentoitiin mm. Kansalliskirjaston Cyrillux-apuohjelman käyttöä.

Toimijoiden nimien translitterointi bibliografisissa tietueissa

Toimijoiden nimet bibliografisissa tietueissa on useimmiten translitteroitu kansallisen standardin mukaan. Tähän vaikuttaa luonnollisesti Asterin käyttö ohjeellisena tiedostona. Kansallista standardia ilmoittaa käyttävänsä 19 organisaatiota. Kansainvälinen standardi on kuitenkin käytössä 11 organisaatiossa. Kolme organisaatiota ei käytä mitään standardia.

Jakauma sektoreittain näkyy seuraavasta taulukosta.

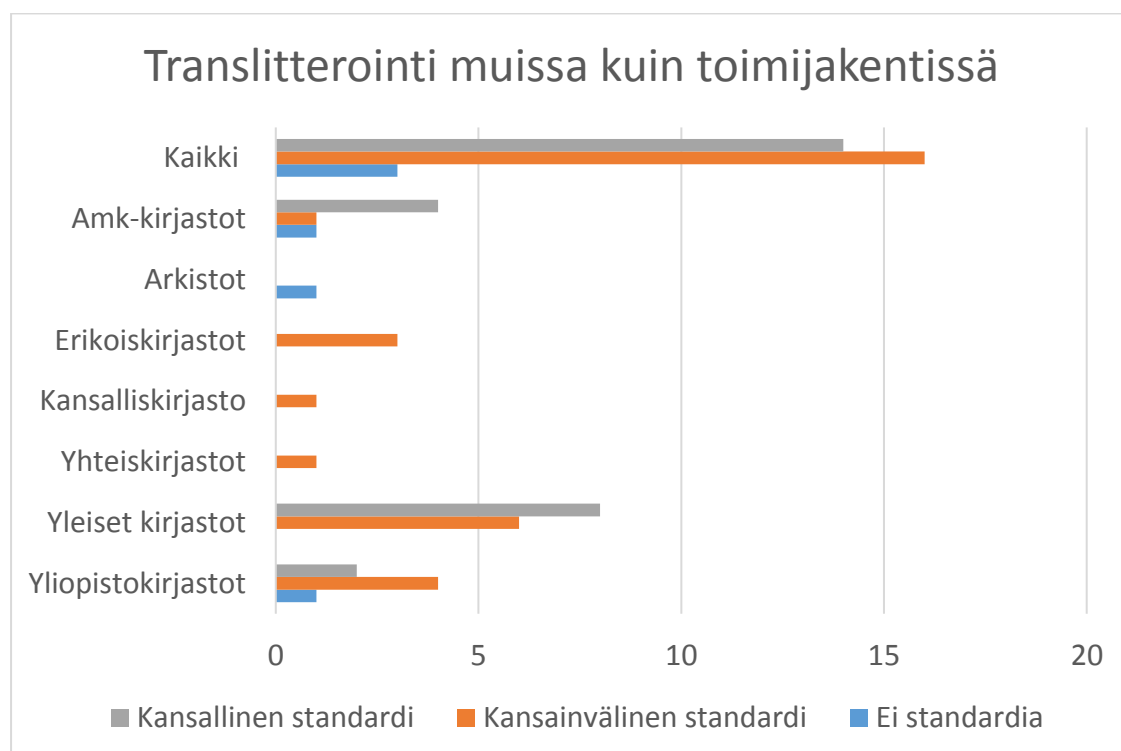

Asterissa on tällä hetkellä ohjeellisina muotoina Fennican tekemät toimija-auktoriteetit, joista henkilöt on translitteroitu kansallisen standardin mukaan. Fennicaan kuvailee myös BTJ, joka toimittaa tietueita yleisille kirjastoille. Moni kirjasto kertoo vastauksessaan noudattavansa BTJ:n käytäntöä. Yliopistokirjastoissa käytetään useammin kansainvälistä standardia. Yksi perustelu: ”Olemme aina käyttäneet ISO 9 standardia; poimituissa tietueissa valmiina.” Yliopistokirjastojen tietokannoissa on kuitenkin monenlaisia muotoja: ”Käytämme kansainvälistä standardia aina kun itse luetteloimme julkaisun ja translitteroimme. Poimituissa tietueissa, lähinnä kotimaisissa, annamme olla niin kuin on.”

Musiikkiaineiston translitteroinnissa käytetään kirjastosektorista riippumatta Luumu-ryhmän tekemän musiikkinimien ohjeluettelon mukaisia, kansallisia muotoja.

Translitterointi muissa kuin toimijakentissä

Bibliografisen tietueen kuvailukentissä translitteroinnin tilanne muuttuu jonkin verran. Fennica ja sen myötä BTJ ovat linjanneet, että kuvailukentät translitteroidaan kansainväliseen tapaan, vaikka toimijoiden nimet ovatkin kansallista muotoa. Monet yleiset kirjastot noudattavat sitten tätä tapaa. Kansainvälistä standardia käyttää kuvailutiedoissa 16 vastaajaa, kansallista vain 14. Kolmella vastaajalla ei edelleenkään ole standardia käytössä. Yksi yleinen kirjasto ilmoittaa, että musiikkiaineistossa käytetään kansallista, muussa aineistossa kansainvälistä standardia.

Tehdäänkö kirjaus toimijasta kyrillisin kirjaimin bibliografiseen tietueeseen?

Tässä kysymyksessä oli oletuksena, että auktoriteettitietueita ei tehdä. Siinä tapauksessa 10 kirjastoa tekee alkuperäisen muotoisen kirjauksen tietueeseen: Kansalliskirjaston (Helka) lisäksi yksi erikoiskirjasto, yksi yhteiskirjasto, kaksi yleistä kirjastoa ja viisi yliopistokirjastoa.

Kaikkiaan vastanneista siis kaksi kolmasosaa näyttää alkuperäisen muodon joko auktoriteettitietueen viittauksena tai bibliografisessa tietueessa.

880-kenttien käyttö bibliografisissa tietueissa

MARC 21 –formaattissa 880-kenttiin merkitään tiedot vaihtoehtoisella kirjaimistolla. Kansalliskirjasto on tehnyt erityisen kyrilliikkaohjelman (nykyinen Cyrillux), joka automaattisesti translitteroi 880-kenttien alkuperäiset kirjaukset joko kansallisen tai kansainvälisen standardin mukaan.

Vastaaajista 17 organisaatiota ilmoitti käyttävänsä 880-kenttiä, 15 ei käytä. Kirjastosektoreittain tarkasteltuna Kansalliskirjasto, kaikki erikoiskirjastot ja suurin osa yliopistokirjastoista käyttää kenttiä, yleisistä kirjastoista suurin osa taas ei käytä.

Ulkomaisista kirjastoista poimittujen translitterointien muuntaminen suomalaisiksi

Vastanneista 18 organisaatiota muuntaa poimittujen tietueiden translitteroinnit suomalaisten standardien mukaisiksi, 14 jättää poimitut tietueet sellaisiksi kuin ne poiminnassa tulevat. Tällä kertaa selvästi ammattikorkeakoulujen (5) ja yleisten kirjastojen (11) enemmistö muuttaa poimitut tietueet joko kansallisen tai kansainvälisen standardin mukaisiksi, erikoiskirjastot ja yliopistokirjastojen enemmistö (5) ei tee muutoksia.

Vapaita kommentteja, erityisesti Cyrillux-ohjelmasta

Kansalliskirjaston kehittämää venäjän kielen translitterointiohjelmaa Cyrilluxia kommentoitiin mm. näin:

”Cyrilluxia ei ole käytetty. Harvoin tarvetta.” (Ammattikorkeakoulun kirjasto)

”Erittäin hyvä, nopea ja helppo. Jatkuvasti käytössä.” (Yliopistokirjasto)

Yksi yliopistokirjasto muistuttaa, että on muutakin translitteroivaa aineistoa kuin kyrilliikkaa: ”Kirjastossamme luetteloidaan alkuperämerkein muitakin kyrillisillä merkeillä kirjoitettavia kieliä kuin slaavilaisia kieliä, esim. mongolia, tataaria jne. Myös arabiaa, persiaa, georgiaa, japania, kiinaa, armeniaa, koreaa, hepreaa ym. luetteloidaan alkuperämerkein.”

Lopuksi

Yhtenäisen translitterointitavan tärkeys

Vain kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, ettei yhtenäinen translitterointitapa Suomessa ole tärkeää. Muut korostivat yhtenäisyyttä. Kolme kannatti erityisesti kansainvälistä translitterointia, kaksi kansallista, yksi taas suomenkielisissä kansallista tapaa ja vieraskielisissä ISO 9 -standardia.

Useat kommentoijat olivat sitä mieltä, ettei translitterointitavan mahdollinen muutos juuri vaikuta kirjaston toimintaan. Ammattikorkeakouluissa translitteroitavaa aineistoa tuntuu kaiken kaikkiaan olevan vähän, paitsi musiikkiaineistossa. Myös pari yleistä kirjastoa oli valmis noudattamaan mahdollista uutta suositusta, ”ei sen suurempia vaikutuksia.” Arkistot pitivät yhtenäistä ohjetta selkeyttävänä. Auktoriteettien käyttöä ja konversio-ohjelmia toivottiin helpottamaan mahdollista siirtymää. Useimmat yliopistokirjastot samoin noudattaisivat muutosta, mutta pari kirjastoa korosti, että eivät tulisi muuttamaan omaa kansainvälistä tapansa.

Takautuvia muutoksia pidettiin kaikilla sektoreilla raskaana – sekä tietokantamuutoksia että hyllymuutoksia olisi tehtävänä runsaasti. Yleinen kirjasto toteaa: ”Kaikki hakumuotojen standardien muutokset ovat hankalia, mutta jos muutokset voidaan tehdä keskitetysti kohtuullisella työäärällä, sekin on mahdollista. Lähtökohtaisesti translitterointitavan muuttaminen yhtäkkiä vaikeuttaa tiedonhakuja ja löytämistä pitkiksi ajoiksi.”

LOPPUPÄÄTELMIÄ

Translitteroitavaa aineistoa käsitellään kirjastoissa ja arkistoissa monella tavalla:

- alkukielinen aineisto translitteroidaan kansainvälisellä standardilla, koska halutaan säilyttää mahdollisuus palauttaa alkukieli ja varmistaa tiedon löytyvyys kansainvälisesti TAI
- alkukielinen aineisto translitteroidaan kansallisesti, koska se on tuttu tapa ja suomenkieliset hakijat löytävät hakemansa
- vieraskielistä aineistoa poimitaan valmiiksi translitteroituna ja tietueet joko muutetaan omalle standardille tai jätetään semmoisekseen
- translitteroitavasta kielestä suomeksi käännetty ja Suomessa julkaistu kirjallisuus ei varsinaisesti ollut kyselyssä mukana – oletuksena hyvin harva kirjasto kääntää toimijoiden nimiä tässä tapauksessa kansainvälisen standardin mukaisiksi
- kansallinen translitterointi tarkoittaa kaksikielisissä kirjastoissa myös ruotsinkielisiä translitterointeja suomenkielisten lisäksi

Kaiken kaikkiaan kyselyn tulokset vastasivat ennakko-oletuksia: toimijoiden nimet translitteroidaan yleisimmin kansallisesti, bibliografisten tietueiden muut kentät ovat useammin kansainvälisen standardin mukaisia. Useissa kirjastoissa ei toimita välttämättä järjestelmällisesti. Fennicasta poimitut kotimaiset aineistot ovat kotimaista, itse kirjastossa translitteroidaan kansainvälisesti, poimitut tietueet voivat olla lähtömaansa translitteroinnin mukaisia.

Yhtenäisyyttä toivottiin ja korostettiin lähes kaikissa vastauksissa. Ainakin auktorisoidut toimijoiden nimet halutaan yhteneviksi ja auktoriteettitietueiden viittaukset kokoavat sitten eri nimenmuodot yhteen. Sekä kansallisella että kansainvälisellä translitteroinnilla on omat kannattajansa ja molemmilla hyvät perustelut.

Auktoriteettitietueet:

Kansalliskirjaston toimijakuvailussa henkilönnimet on translitteroitu kansallisella standardilla. Kyselyn tuloksena toimijakuvailupalvelu muuttaa myös yhteisöjen nimien translitteroinnin kansainvälisestä kansalliseksi. Asteritietokannassa on siis jatkossa yhtenäinen käytäntö kaikissa nimissä.

Bibliografiset tietueet:

Yleisen kansallisen translitterointilinjauksen tekeminen tämän kyselyn perusteella on vaikeaa, koska eri organisaatioilla on perustellusti omat käytäntönsä. Toimijanimien erilaiset muodot voivat elää rinnakkain, jos auktoriteettiwiittaukset toimivat haussa. Tunnisteiden käyttö auttaa niin, että haluttavan nimenmuodon voi valita käyttöliittymässä näytettäväksi. Tämä kuitenkin edellyttää toimivaa kirjastojärjestelmää. Kansalliset kuvailuryhmät yhdessä Melinda-palvelun kanssa jatkavat keskustelua ja ohjeiden tarkentamista.

Kyselyyn vastanneet organisaatiot

ammattikorkeakoulu-kirjastot (6)	arkistot (2)	erikoiskirjastot/tutkimuslaitokset (3)	Kansalliskirjasto	yhteiskirjasto (1)	yliopistokirjastot (7)	yleiset kirjastot (13)
Haaga-Heliamk	Kansallisarkisto	Eduskunnan kirjasto		Lapin korkeakoulukirjasto, yliopisto	Itä-Suomen yliopiston kirjasto	
Hämeen amk	Ylearkisto	Museoviraston kirjasto			Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus, kirjasto	
Kaakkois-Suomen amk		Varastokirjasto			Helsingin yliopiston kirjasto	
Lahden amk					Svenska handelshö	Tampereen

					gskolans bibliotek	kaupungin kirjasto
Tampereen amk					Taideyliopi ston kirjasto	
Turun amk					Tamperee n yliopiston kirjasto	Espoon kaupungin kirjasto
					Turun yliopiston kirjasto	
						Lappeenra nnan maakunta kirjasto